

میراث صنعتی در منظر شهر تاریخی نقش کارخانه قند در منظر شهری ورامین

امیرعلی قنبری*

۱. دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۲/۲۵

تاریخ پذیرش: ۹۷/۳/۲۲

تاریخ قرارگیری روی سایت: ۹۷/۶/۲۶

چکیده | میراث صنعتی مفهومی است که از سال ۱۹۵۰ شکل گرفته است. این مفهوم با وجود تازگی، به سرعت در پروژه‌های شهری پذیرفته شد. در کشورهای پیشگام امر حفاظت، حفاظت از میراث صنعتی به عنوان یکی از مدل‌های توسعه و بخشی از منظر شهر در نظر گرفته می‌شود. در این پژوهش سعی بر آن بوده تا با مطالعه منشور نیژنی تاگیل (Nizhny Tagil Charter)، اصول دوبلین (The Dublin Principles) بیانیه تایپه (Taipei Declaration) و سند مادرید (Madrid Document) به پیشینه حفاظت از میراث صنعتی و اهمیت آن پرداخته شود؛ همچنین تلاش شده است با پیگیری فعالیت‌های TICCIH، FICIM، ایکوموس و جامعه بین‌المللی معماران، اهمیت میراث صنعتی در منظر شهرهای تاریخی بیان شود. تبیین جایگاه کارخانه قند در منظر شهری ورامین با رجوع به مطالب ذکر شده مد نظر بوده است. کارخانه قند ورامین بازمانده‌ای از دوران صنعتی شدن و بخشی از تاریخ معماری است. معماری برجسته، موقعیت مناسب شهری، ویژگی‌های محیطی و تاریخی-فرهنگی و تعلق خاطر جامعه شهری، کارخانه قند را به یک نمونه ارزشمند در منظر تاریخی شهر ورامین تبدیل کرده است. نظر بر کارخانه قند و جایگاه آن در منظر شهر ورامین سبب یکپارچگی منظر تاریخی شهر می‌شود. در برخی از شهرهای تاریخی که توسعه آن در دوران صنعتی شدن (همانند ورامین) بیش از پیش بوده است، ساختمان‌ها، سایت‌ها و عناصر صنعتی جلوه‌ای از منظر شهری شده‌اند؛ به همین منظور باید در سیاست‌های شهری مدنظر قرار گیرند. علاوه بر آن، حفظ آنها نه تنها از لحاظ علمی، بلکه از نظر جنبه‌های اقتصادی نیز مهم است. سرمایه‌گذاری و استفاده مجدد از موارث صنعتی (به خصوص استفاده مجدد فرهنگی) می‌تواند به عنوان ابزار رشد اقتصادی، فرهنگی و همچنین ایجاد شغل مؤثر واقع شود.

واژگان کلیدی | میراث صنعتی، کارخانه قند ورامین، منظر شهرهای تاریخی.

گذشته شهرها دارند. این ارتباط تاریخی در ابعاد مختلف زندگی شهری (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ...) قابل مشاهده است. خاطره تاریخی و حس تعلق به موارث صنعتی در ذهن جامعه نهادینه شده است.

بیان مسئله

میراث صنعتی بیان‌کننده بخشی از تاریخ معماری و شهری است که جنبه‌های صنعتی شدن دنیای امروز را

مقدمه | انقلاب صنعتی موجب تغییرات گسترده‌ای در شهرها شد. روند صنعتی شدن، شکل، ماهیت و همچنین منظر شهرها را تحت‌الشعاع قرار داد. ظهور صنایع سبب شکل‌گیری فضاهای جدید در داخل و حاشیه شهرها شده است. امروزه این فضاهای صنعتی ارتباطات تاریخی با

* نویسنده مسئول : ghanbari.younes@gmail.com

شماره تماس : ۰۹۱۹۳۱۵۶۳۳۱

کتابخانه‌ای از روش مقایسه‌ای و تطبیقی و مثال‌های نمونه‌ای نیز برای درک بهتر جایگاه میراث صنعتی کارخانه قند در منظر شهری ورامین کمک گرفته شده است. به این منظور در بخشی از مقاله به مرور ادبیات (شامل قوانین بین‌المللی در حفاظت از مواریت صنعتی و نمونه‌های موفق انطباق مواریت صنعتی در منظر شهری به هنگام باززنده‌سازی) پرداخته شده است.

حفاظت از میراث صنعتی (پیشینه)

حفاظت از آثار صنعتی در نیمه قرن بیستم در آمریکا و اروپا شروع شد. اتمام جنگ جهانی دوم و گسترش فعالیت‌های حفاظتی، آغاز روند جدی نگرش در مورد میراث صنعتی بوده است (Cho & Shin, 2014: 71). سال ۱۹۵۰ گروهی از محققین انگلستان به بررسی ریشه‌های انقلاب صنعتی و معماری ساختمان‌های آن دوره پرداختند (Song, 2007: 482). سال ۱۹۵۵ میکس رکس در دانشگاه بیرمنگام بریتانیا به چاپ مقاله‌ای به عنوان باستان‌شناسی صنعتی پرداخت و خواستار حفاظت از آثار صنعتی انگلستان شد (Jianguo & Nan, 2007: 476). سال ۱۹۷۳ جامعه باستان‌شناسان صنعتی پایه‌گذاری شد. همچنین در همین سال اولین کنگره بین‌المللی حفظ و نگهداری بناهای صنعتی (FICIM) در انگلستان و با ۶۱ عضو از کشورهای شامل آمریکا، کانادا، آلمان، ایرلند، هلند و ... برگزار شد (Song, 2007: 482). دومین کنفرانس در آلمان و سومین کنفرانس بین‌المللی حفاظت از میراث صنعتی در سوئد (۱۹۷۸) سبب تأسیس TICCIIH (کمیته بین‌المللی حفاظت از میراث صنعتی) شد (Ibid: 482). دهه ۸۰ میلادی آغاز توجه جدی کشورهای اروپایی به میراث صنعتی است. نخست انگلستان در دهه ۷۰ میلادی حفاظت از میراث صنعتی را دستور کار قرار داد. پس از آن فرانسه نیز در اوایل دهه ۸۰ حفاظت از چندین سایت صنعتی را مد نظر قرار داد. آمریکا در این امر همانند انگلیس پیشگام بوده است. یکی از نمونه‌های بزرگ‌مقیاس آن حفاظت و طراحی منظر کارخانه پنبه شهر صنعتی لول^۳ در پروژه پارک ملی لول بود که طراحی منظر آن در قالب موزه و طراحی پیرامونی آن به عنوان پارک از اوایل دهه هشتاد میلادی شروع شد و تا سال ۲۰۱۳ ادامه داشته است (Douet, 2013: 22). همچنین برگزاری مسابقه ۱۹۸۲ برای طراحی پارک دولویل پاریس (کشتارگاه سابق) نخستین پروژه مطرح اروپایی بود که فرایند شهری را در قالب منظر آشکار ساختند. طرح‌های ارائه شده برنارد چومی و رم کولهاس در این مسابقه که با هدف طراحی پارک شهری برای قرن ۲۱ بود، جایگاه معماری منظر را

نشان می‌دهد (Xie, 2015: 142). رابطه نزدیک میان مواریت صنعتی و جوامع محلی سبب ایجاد تعلق خاطر در جهت حفاظت از آنها شده است. بدیهی است که تعلق خاطر، منشأ هویت اجتماعی شهروندان یک شهر به شمار می‌رود. خاطره عامل تداوم فرهنگی و رابطه میان نسل‌ها و تنها عامل ارتباط بین آنهاست (آقابرگ، ۱۳۹۲: ۵۰). همچنین یکپارچگی هویت فرهنگی شهرهای تاریخی - صنعتی نیز در گرو حفظ این مواریت ارزشمند است. در کشورهای پیشگام امر حفاظت، حفاظت از میراث صنعتی به عنوان یکی از مدل‌های توسعه و بخشی از منظر فرهنگی در نظر گرفته می‌شود. اراضی پسا صنعتی با وجود شرایط نامطلوب خود، در صورت بازیافت صحیح، از یک سو می‌توانند به مثابه محرک توسعه برای بافت پیرامونی خود و از سوی دیگر امکانی برای نوسازی کلان‌شهر قلمداد شوند (فرهمند، ۱۳۹۰: ۲۵). حفظ آنها نه تنها از لحاظ علمی، بلکه از نظر جنبه‌های اقتصادی نیز مهم است. سرمایه‌گذاری و استفاده مجدد از مواریت صنعتی (به خصوص استفاده مجدد فرهنگی) می‌تواند به عنوان ابزار رشد اقتصادی، فرهنگی و همچنین ایجاد شغل مؤثر واقع شود (Florentina-cristina, George-). به طور کلی حفظ منظر شهری و مواریت آن نیازمند ایجاد تعادل میان ارزش‌های گذشته و ذاتی اثر با محیط معاصر آن به منظور احیا و استفاده مجدد از آنها است. درک ارزشمندی میراث صنعتی در منظر شهرهای تاریخی نیز بخشی از این روند و جزء لاینفک سیاست‌های مدیریت شهری است.

سؤال پژوهش

با توجه به مطالب ذکر شده و نظر به اهمیت مواریت صنعتی در منظر شهرهای امروزی، این نوشتار به این پرسش پاسخ می‌دهد که آیا حضور میراث پسا صنعتی کارخانه قند، در هویت بخشی شهر ورامین و تعدیل چالش‌های منظر آن مؤثر است؟ همچنین این به‌جامانده صنعتی به عنوان یک میراث شهری و منظری چه قابلیت‌هایی برای حفظ و احیا دارد؟

روش تحقیق

جهت بررسی جایگاه کارخانه قند در منظر شهری ورامین می‌توان از اطلاعات جغرافیایی، بافت شهری پیرامون آن، تاریخ و نحوه تأسیس کارخانه قند بهره جست. همچنین توسعه شهری ورامین در دوران تأسیس کارخانه و پس از آن و ارتباط بافت سنتی شهر با کارخانه قند می‌تواند زوایای دیگری را روشن کند. علاوه بر مطالعات میدانی و

و ارزیابی اهمیت میراث معماری قرن بیستم و بیان آن بر اساس معیارها باید انجام شود (ICOMOS, 2011: 2). در همان سال اصول دوبلین نیز به تصویب رسید. در اصول دوبلین (۲۰۱۱) همانند منشور نیژنی تاگیل به تعریف و اهمیت میراث صنعتی پرداخته شده است. بیان شده است که میراث صنعتی «شامل سایت‌ها، ساختمان‌ها و مجتمع‌ها، مناطق و مناظر، ماشین آلات، اشیاء اسنادی که دلیلی بر فرایند صنعتی گذشته باشند، است» (ICOMOS & TICCIH, 2011: 2). همچنین بیان می‌شود که در دهه‌های گذشته تحقیقات، همکاری بین‌المللی و بین‌رشته‌ای و تحول اجتماعی سبب درک بهتر اهمیت میراث صنعتی و جایگاه آنها در منظر شهرها شده است. اما اغلب به دلیل عدم مستندسازی، حفاظت و شناسایی آنها و گاهی نیز به دلیل تغییر روند اقتصادی بسیار آسیب‌پذیر و اغلب در معرض خطر قرار دارند (Ibid: 3). در شرق نیز بیانیه تایپه (۲۰۱۲) به وسیله شورای ARIH در پانزدهمین جلسه TICCIH به منظور توجه بیش از پیش به میراث صنعتی آسیا و درک منطقی آن تصویب شد. در این بیانیه بیان شده، میراث صنعتی آسیا جزء جدایی‌ناپذیر از خاطرات جمعی و تغییرات اجتماعی، اقتصادی و منظر فرهنگی آن منطقه است (ICOMOS, 2012: 1). این اقدامات بین‌المللی بیان‌گر آن است که مشارکت جوامع و سایر ذی‌نفعان، بخش جدایی‌ناپذیر از برنامه حفظ و حراست میراث صنعتی و بخشی از منظر فرهنگی شهرهای تاریخی است. سیاست‌های مناسب (قانون‌گذاری و اقدامات اجرایی) برای محافظت از میراث‌های صنعتی باید انجام شود. اقدامات (سیاست‌گذاری‌ها و ...) باید در جهت ایجاد ارتباط نزدیک میان میراث صنعتی، تولیدات صنعتی و اقتصاد محلی باشد. این عمل باید به گونه‌ای باشد که فرصت‌های مناسب را برای مشارکت سرمایه‌گذاران ایجاد کند (ICOMOS & TICCIH, 2011: 5) و از سوی دیگر فرصتی مناسب برای مشارکت مواریث صنعتی در سیاست‌های شهری ایجاد کند. از جمله اقدامات دیگری که در سال‌های گذشته انجام شده است، می‌توان به برگزاری کنفرانس حفاظت از میراث صنعتی آمریکای لاتین در سال ۲۰۱۳، کنفرانس فرانسه (۲۰۱۵)، کنفرانس آمریکای لاتین (۲۰۱۶) و ... که توسط انجمن بین‌المللی حفاظت از میراث صنعتی و در برخی از موارد با مشارکت ایکوموس برگزار شده است، اشاره کرد. سایت‌های صنعتی بسیاری نیز در این ۵ دهه به منظور تقویت منظر شهری و حفظ تداوم تاریخی شهرهای صنعتی، طراحی و حفاظت شده‌اند. از جمله آنها می‌توان به طراحی منظری معدن زغال سنگ بلانوون انگلستان، موزه ساعت فورت وانن آلمان، موزه کارخانه ریسندگی مانوفاختورا لودز لهستان، سایت کشتی‌سازی و زغال سنگ

در عرصه‌های پسا صنعتی تثبیت کرد (فرهمند، ۱۳۹۰: ۲۵). سال ۱۹۹۶ هلند نیز که یکی از اعضای FICIM بوده است، فعالیت‌های خود را برای حفظ سایت‌های صنعتی آغاز کرد (Jianguo & Nan, 2007: 476). یکی از موفق‌ترین پروژه‌های این کشور طراحی منظر و حفاظت کارخانه آب‌جوسازی (Heineken Experience) آمستردام با طراحی باب راجرز^۴ در سال ۲۰۰۴ بود که هدف از آن تقویت ارتباط و ایجاد تعلق خاطر جامعه شهری آمستردام و معرفی تاریخچه کارخانه آب‌جوسازی بوده است.^۵

شروع قرن بیست و یکم فعالیت‌های بین‌المللی جدی‌تر را برای حفاظت از مواریث صنعتی به ارمغان آورد (امین‌زاده و آریامن، ۱۳۸۳: ۳۸). در این دوران مواریث صنعتی بیش از پیش در سیاست‌های شهری جای گرفتند. سال ۲۰۰۰ ایکوموس و TICCIH در خصوص حفاظت از میراث صنعتی توافق همکاری کردند (Song, 2007: 482). کنگره بین‌المللی اتحادیه معماران در برلین (۲۰۰۲) با تمرکز بر موضوع معماری منابع، اهمیت باززنده‌سازی سایت‌های صنعتی را بیش از پیش نشان داد (Jianguo & Nan, 2007: 476). در سال ۲۰۰۳ کمیته بین‌المللی حفاظت از میراث صنعتی (TICCIH) در شهر نیژنی تاگیل روسیه پیشنهاد منشور حفاظت از میراث صنعتی و نامزدی آن در فهرست میراث جهانی یونسکو را داد (Cho & Shin, 2014: 72). منشور نیژنی تاگیل با مشاوره ایکوموس و توسط TICCIH به تصویب رسید (Romeo et al, 2015: 1306). این منشور در حال حاضر مهم‌ترین دستاورد بین‌المللی برای حفاظت از میراث صنعتی است. در منشور نیژنی تاگیل بر ثبت و آرشیو اسناد و نقشه‌های مواریث صنعتی تأکید شده است؛ همچنین این منشور اشاره به آثار باقی‌مانده صنعتی دارد که واجد ارزش‌های تاریخی، تکنولوژی، اجتماعی، معماری و منظری هستند (Cho & Shin, 2014: 72). کشورهای آسیایی نیز با درک اهمیت میراث صنعتی با نظر بر کشورهای اروپایی و شورای ERIH^۶ اروپا با تأسیس شورای ARIH^۷ به سازماندهی فضاهای صنعتی پرداختند. سال ۲۰۰۷ کره جنوبی اجرای سیاست حفاظتی شهری به نام «مناطق فرهنگی» را با هدف استفاده مجدد از میراث فرهنگی و طراحی منظری آنها را در دستور کار قرار داد که میراث صنعتی نیز بخشی از آن بوده است (Ibid: 71). هشت سال بعد از منشور نیژنی تاگیل و به منظور حفاظت گسترده‌تر از مواریث قرن بیستم و دستاوردهای آن سند مادرید به وسیله ایکوموس (۲۰۱۱) با تمرکز بر تهیه دستورالعمل برای حفاظت از سایت‌های میراث قرن بیستم در مادرید تهیه شد. هدف اصلی سند مادرید حفاظت از معماری قرن ۲۰ بوده است. در این سند بیان می‌شود شناسایی

امروزه این آثار باقی مانده از دوران صنعتی، در بافت برخی از شهرهای تاریخی با فضاهای شهری گره خورده و بخشی از بافته‌های شهری شده‌اند. پیش‌تر در سند مادرید، منشور نیژنی تاگیل، بیانیه تایپه و اصول دوبلین به بیان پیشینه حفاظت از آنها پرداخته شد و بنابر تعریف منظر شهرهای تاریخی در توصیه‌نامه پاریس ۲۰۱۱، امروزه این یادمان‌های صنعتی به عنوان ثمره‌ای از دست‌ساخته انسان‌ها، حاوی ارزش تلقی می‌شوند و بخشی از منظر شهری و جزء لاینفک آن هستند و باید در سیاست‌های شهری (معماری، منظری، حفاظتی و ...) جای گیرند.

تصفیه‌خانه قند و جایگاه آن در منظر شهری ورامین

نخستین زمینه‌های ایفای نقش ورامین به مثابه شهری مهم به پس از ایلغار مغول و ویرانی ام‌البلاد ری بازمی‌گردد. این شهر پس از ایلخانان افول یافت و این روند تا دوره قاجار ادامه یافت. دوران قاجار آغازگر توسعه شهر تا به امروز است. اما مهم‌ترین دوره و شروع توسعه شهری ورامین در دوران جنبش صنعتی شدن در سال‌های ۱۳۰۰ - ۱۳۲۰ بوده است (حبیبی و نویدپور، ۱۳۹۲: ۷).

کارخانه قند ورامین سال ۱۳۱۲ با طراحی مارکوف در فاصله چند کیلومتری شهر ورامین ساخته شد. در آن زمان شهر ورامین کوچک و بافت سنتی آن، محاط باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی بوده است. در حدود همان سال‌ها خیابان مرکزی شهر عریض شد و راه خروجی شرق و غرب شهر و مسیر دسترسی به کارخانه قند و روغن‌کشی می‌شود (تصویر ۱). همان‌طور که بدیهی است، امروزه شهر ورامین گسترش یافته است. ورامین از چهار سو توسعه دارد اما بیشترین توسعه آن در غرب و رو به تهران است. با توسعه شهر در غرب، خیابان اصلی شهر که در دوران پهلوی اول عریض

می‌جی ژاپن و .... اشاره کرد. در ایران نیز احیای کارخانه‌های چرم‌سازی تبریز، ریسباف اصفهان، کبریت‌سازی زنجان به عنوان اولین موزه صنعتی ایران از جمله اقدامات در این خصوص بوده است.

منظر شهری و جایگاه میراث صنعتی

سال ۱۹۷۶ یونسکو تعریفی برای منظر شهرهای تاریخی (HUL) ارائه کرد که شامل فضاهای شهری و محیط طبیعی بوده است. در این تعریف زیباشناسی شهری، مفاهیم اجتماعی و فرهنگی و دست‌آوردهای تاریخی مد نظر قرار گرفته بود (Dhingra, Singh, & Chattopadhyay, 2016: 3). در توصیه‌نامه منظر شهرهای تاریخی (واژه‌نامه‌ها و تعاریف)^۴، نیز بیان شده است: «منظر شهرهای تاریخی شامل تمام لایه‌بندی تاریخی آن شهر است که ارزش‌های فرهنگی- طبیعی و ویژگی‌های برجسته تاریخی را بیان می‌کند؛ شامل بافت گسترده‌تری از شهر و مناسبات جغرافیایی و تاریخی آن است (UNESCO, 2011:52). به عبارت دیگر منظر شهرهای تاریخی متشکل از زمینه‌های فیزیکی، باورها و فعالیت‌های یک جامعه خاص است که محیطی طبیعی و ساخته انسان را شامل می‌شود (Nunta & Sahachaisaeree, 2010: 1241).

صنعتی شدن، یک دوره و حادثه برجسته تاریخی است که سبب توسعه فرهنگی و اقتصادی شده است. ارزش تاریخی- فرهنگی و همچنین اقتصادی این دوران و تأثیر آن بر شکل و ماهیت شهرهای امروز امری واضح و بدیهی است. شکل شهرها، فضاهای شهری و حتی مفاهیم آن تحت تأثیر این روند قرار گرفته‌اند. همچنین این دوره همانند تمام دوره‌های تاریخی (در هر کشور بنا و بر شرایط خاص آن دوره)، هنر و معماری ویژه‌ای را ارائه کرده است (ICOMOS, 2011: 2-7).

تصویر ۱: کارخانه تصفیه‌خانه قند ورامین. عکس: امیرعلی قنبری، ۱۳۹۵.

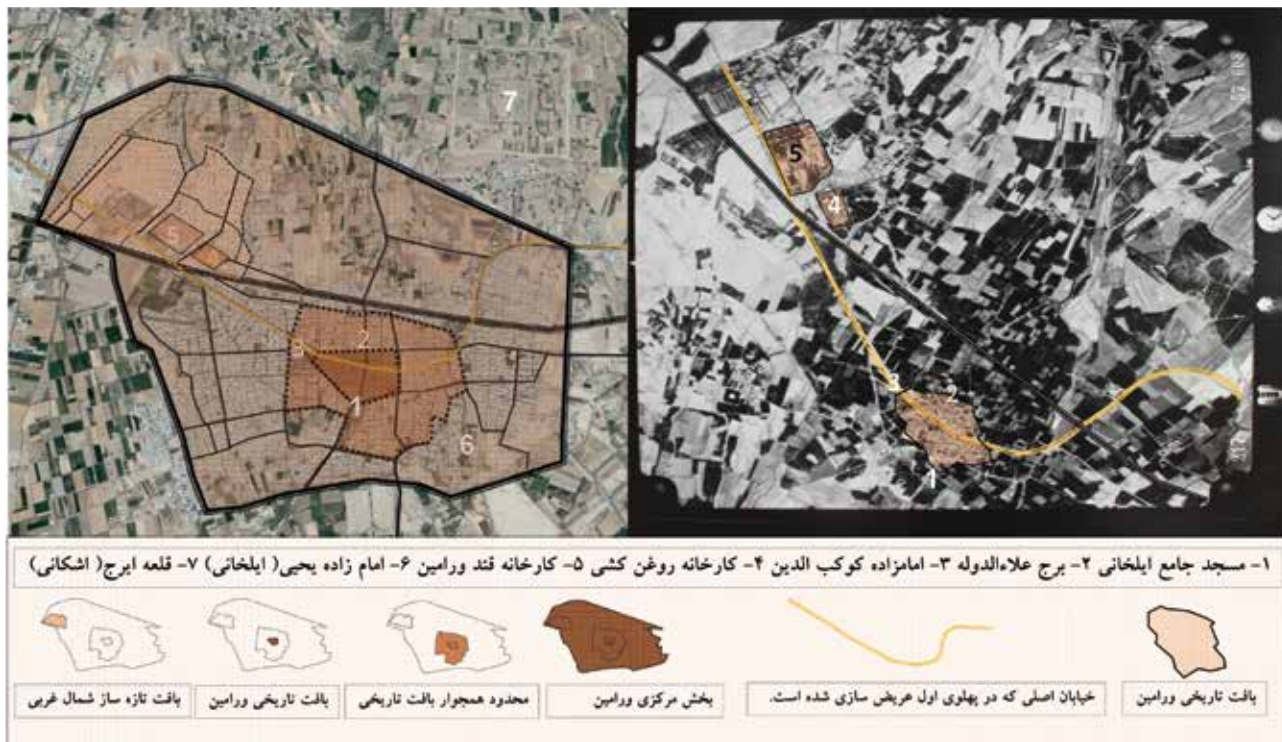

منظر شهری کارخانه قند

شهرهای قدیمی همواره چندین تصویر تاریخی را با خود حمل می‌کنند، هر چند ممکن است بدان شکل موزه‌ای بدهند (فکوهی، ۱۳۹۱: ۳) اما حضور آنها کیفیت‌بخش، تداعی‌گر و خاطره‌انگیز است. تصور شهرهایی بدون پیشینه، معنا و هویت خاص آن غیر ممکن است. شهرها به نوبه خود مفاهیمی را حمل می‌کنند که ارزش و معنای هویتی آن شهر است. در واقع آشنایی با زمینه تاریخی از اصول مهمی است که در زمان خوانش محیط و منظر نباید به فراموشی سپرده شوند (طیبیان، ۱۳۸۲: ۳۹). در بخش شمالی غربی حضور کارخانه قند و محله روغن‌کشی یک فرصت و ویژگی بسیار مهم است (تصویر ۲). کارخانه قند به عنوان یک یادمان معمارانه از صنعتی شدن، توانایی ایفای نقش کلیدی در ایجاد ارتباط تاریخی این بخش با بافت سنتی را دارد. صنعتی شدن یک شاخص تاریخی در منظر تاریخی شهر ورامین است. حفظ کارخانه قند و بالطبع محله روغن‌کشی و مسیر راه آهن شهر، سبب تداوم منظر تاریخی شهر ورامین و یکپارچگی منظر آن در بخش شمال غربی (رو به تهران) می‌شود. از سوی دیگر همچنین از حیث معماری و ساختار فضایی نیز یک پتانسیل بالقوه تاریخی در تدوین سیاست‌های مناسب شهری است.

شده بود، مسیر گسترش شهر رو به غرب و شمال غرب تلقی شده (دهه ۶۰ و ۷۰) و محله روغن‌کشی و کارخانه قند را در بر گرفته است (مهندسین مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۹۳: ۶)؛ (تصویر ۲).

بافت تاریخی ورامین با حضور مسجد جامع ایلخانی و برج علاءالدوله منظر تاریخی خود را حفظ کرده است. این بافت اگرچه از نظر بصری کاملاً دگرگون شده، اما همچنان ساختار سنتی کوچه‌ها و محله‌های آن باقی مانده‌اند. توسعه شرقی شهر نیز ادامه همان روند توسعه‌پذیری دوره قاجار-پهلوی بوده است و با دربرگرفتن محله نارین قلعه (خندق) و امامزاده یحیی (ایلخانی) منظر تاریخی یکپارچه‌ای با بافت مرکزی برقرار کرده است. در این ناحیه توسعه‌پذیری کم بوده و بخشی از ساختار بافت سنتی آن باقی مانده است. بافت جدید جبهه غربی هم به سبب ویژگی‌های ساختاری و مسیرهای ارتباطی و پیوستگی با بافت سنتی ورامین، بیگانه با آن نیست. اما از سوی دیگر توسعه خطی شهر در شمال غربی (رو به تهران) با بافت سنتی آنچنان که باید پیوستگی ندارد. ساختار این بخش (بخش شمال غربی) کاملاً متفاوت از بافت سنتی شهر و نوساز است. بیشترین توسعه شهر در حال حاضر (همچنین در آینده) در این بخش است (تصویر ۲).

تصویر ۲: نقشه سال ۱۳۳۵، گسترش شهر ورامین و یادمان‌های تاریخی، مأخذ: سازمان نقشه‌برداری کشور.

محلّه روغن‌کشی و محلّه راه آهن (تقویت تاریخ صنعتی شهر)، بهبود کیفیت منظر شهر آینده ورامین در توسعه شمال غربی (نوساز) و کنترل غلبه توسعه شهر به ساختارهای سنتی و تاریخی شهر با تأکید بر کارخانه قند و طراحی پیرامونی آن نیز از ویژگی‌هایی است که با نظر به کارخانه قند، احیا و طراحی منظر آن ایجاد می‌شود. بدیهی است این عمل تخفیف کمبودهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بخش شمال غربی شهر ورامین، تأمین زیرساخت هویت‌ساز شهر و فرصت ثبت منظر طراحی شده برای شهر ورامین را موجب می‌شود.

کارخانه قند یک ارزش معنای- مکانی ست. با نظر به قوانین بین‌المللی حفاظت و به خصوص منشور بورا ۱۹۹۶ حفاظت و نظر بر آن به عنوان میراث مکانی در سیاست‌های شهر حائز اهمیت است.

نتیجه‌گیری

صنعتی شدن بخشی از حافظه عاطفی در جامعه معاصر و جزء لاینفک منظر تاریخی شهرهاست. مواریت صنعتی بیان‌گر تاریخ محلی و منبع فرهنگی هستند. رابطه میان این مواریت و جوامع محلی سبب ایجاد یک تعلق خاطر در جهت حفاظت آنها شده است. در این پژوهش بررسی پیشینه حفاظت از میراث صنعتی و تبیین اهمیت و جایگاه آن در منظر شهرها و از سوی دیگر تعریف منظر شهرهای تاریخی در کنوانسیون پاریس (۲۰۱۱) اهمیت کارخانه قند را به عنوان یادمان صنعتی شدن و یادگاری از معماری قرن بیستم در منظر شهری ورامین روشن می‌سازد. کارخانه قند یک برند تاریخی در منظر شهری ورامین است. این میراث صنعتی مؤید دوره‌ای از تاریخ ورامین است که در حافظه مردم به بازبانی هویت شهر انجامیده است. یک تعلق خاطر و ارزشمندی است که می‌تواند نقش مؤثری در تقویت کیفیت منظر شهری ورامین ایفا کند. نظر به جایگاه ویژه آن در سایت شهری، سبب پیوستگی این بخش با بافت سنتی ورامین و یکپارچگی منظر تاریخی شهر می‌شود. احیاء آن (افزودن وجه فرهنگی) می‌تواند یک فضای برجسته تاریخی- فرهنگی در منظر شهری ورامین ایجاد کند. نظر بر کارخانه قند در سیاست‌های شهری سبب می‌شود توسعه بخش شمال غربی (اگر چه متمایل به تهران است) نه بیگانه از تاریخ شهر ورامین، بلکه در ارتباط پیوسته تاریخی و بخشی از آن باشد. با توجه به جایگاه کارخانه قند در حافظه تاریخی جامعه ورامین، تدبیر سیاست‌های مناسب شهری می‌تواند حس عمومی مردم را تقویت و هویت تاریخی آنان را ارتقاء بخشد.

کارخانه قند ورامین فرصت مناسبی برای ایجاد فضاهای طراحی شده فرهنگی، اقتصادی و محلی ایجاد می‌کند و نشانه‌ای از ویژگی تجمیع‌پذیری آن است. به این معنا که توانایی جذب ذهنیت و خلق هویت معنایی- تاریخی در جامعه ورامین و توسعه شهری در بستر منظر تاریخی شهر را دارد. به این معنا منظر شهری در مقیاس میانی (فضاهای عمومی شهر) بیشترین نقش را در خلق تصویر ذهنی افراد ایفا می‌کند و مشوقی برای حضور مردم در محیط می‌شود از این رو، ضرورت دارد کیفیت منظر فضاهای عمومی به درستی سنجیده شود و راهکارهایی واقع بینانه برای آن ارائه شود (حقی، کریمی مشاور و زلفی گل، ۱۳۹۷: ۵۲۹).

از سوی دیگر یکی از چالش‌های شهرهای امروز عدم وجود شاخص‌های منظر برای تسهیل درک و تقویت منظر در سیاست‌ها و برنامه‌های شهری ست. در بافت‌های تاریخی، منظر تاریخی حفاظت شده به عنوان شاخص منظر در نظر گرفته می‌شود. کارخانه قند ورامین و محلّه روغن‌کشی می‌توانند به عنوان شاخص‌های تاریخی در بافت نوساز شمال غربی، تعدیل چالش‌های منظر شهری ورامین را توأمان با حفظ و ارائه منظر تاریخی شهر امکان‌پذیر کنند. این عمل خوانایی هویت شهری (نشانه‌ای sign) و سمبولیک (symbol) ورامین با دو معنای تاریخی- صنعتی را تقویت می‌کند و عدم گسست منظر شهری تاریخی ورامین در روند توسعه شهری را سبب می‌شود.

فراهم شدن فضای مناسب برای طراحی منظر سبز پیرامون کارخانه قند و محلّه روغن‌کشی و تأمین نیازهای سبز در طرح‌های توسعه و ارتقای کیفیت حسی و بصری شهر (کیفیت‌بخشی هویت و منظر شهری) با طراحی محور پیاده پیرامون کارخانه قند و پلان برنامه‌ریزی شده حفاظتی- منظر (منظر انسانی- تعاملی) و منظر آسایش و تعاملات اجتماعی یکی دیگر از ویژگی‌های احیا و طراحی منظر کارخانه قند در بخش شمال غربی شهر ورامین است. این عمل همچنین سبب ایجاد منظر متمرکز گردشگری در بخش غربی و جدید شهر همانند پیرامون برج علاءالدوله و مسجد جامع که ساختار سنتی آن منظر تعاملی-تاریخی شهر را تقویت کرده‌اند، می‌شود.

ایجاد فرصت مناسب برای طراحی منظر طراحی شده تاریخی، تقویت تصور یکپارچه ذهنی از شهر تاریخی ورامین و تقویت حس جامعه و حس تعلق خاطر شهری و تعلق منظر نیز از ویژگی‌های طراحی منظر و حفاظتی کارخانه قند است که بهبود ارتباط فیزیکی و بصری شهر در روند توسعه را موجب می‌گردد.

ارتقای کیفیت محلات پیرامونی کارخانه قند و به خصوص

حس هویت بخش کارخانه قند، آن را به یک پتانسیل بالقوه تاریخی (خاطره‌ای از صنعتی شدن ایران و بخشی از تاریخ ورامین) در منظر شهری تبدیل کرده است. توجه به جایگاه تصفیه‌خانه قند در پروژه‌ها و سیاست‌های شهری ورامین باید در نظر گرفته شود.

وسعت محله روغن‌کشی و فضای کارخانه قند بخشی بزرگی از مساحت شمال غرب شهر را در بر گرفته است (تصویر ۲). ارزش معماری کارخانه قند، یادمانی از صنعتی شدن و میراثی از معماری قرن بیستم در پیوستگی با ارزش‌های اجتماعی، تاریخی و تعلق خاطر جامعه شهری و

پی‌نوشت

۱. First International Congress on the Conservation of Industrial Monuments .

۲. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage .

۳. Boot Cotton Mills on the Merrimack River, Lowell, us .

۴. Bob Rogers .

۵. www.erih.net (تاریخ دسترسی: ۱۳۹۶/۰۶/۱۰)

۶. European Route of Industrial Heritage .

۷. Asia Route Of Industrial Heritage .

۸. پاریس (۲۰۱۱)

- Cho, M., & Shin, S. (2014). Conservation or economization? Industrial heritage conservation in Incheon, Korea. *Habitat International*, 41, 69–76.
- Dhingra, M., Singh, M. K., & Chattopadhyay, S. (2016). Macro level characterization of Historic Urban Landscape: Case study of Alwar walled city. *City, Culture and Society*, 1–15.
- Douet, J. (2013). *Industrial Heritage Re-tooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation*. Left Coast Press.
- Florentina-cristina, M., George-lauren, M., Andreea-loreta, C., & Constantin, C. (2014). Conversion of industrial heritage as a vector of cultural regeneration, 122: 162-166
- ICOMOS. (2011). International Scientific Committee on Twentieth Century Heritage Approaches for the conservation of twentieth-century architectural heritage, Madrid Document 2011.
- ICOMOS. (2012). Taipei Declaration for 2012.
- ICOMOS& TICCIH. (2011). Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes « The Dublin Principles ».
- Jianguo, W., & Nan, J. (2007). Conservation and adaptive-reuse of historical industrial building in China in the post-industrial era. *Frontiers of Architecture and Civil Engineering in China*, 1(4): 474–480.
- Nunta, J., & Sahachaisaeree, N. (2010). Determinant of cultural heritage on the spatial setting of cultural landscape: A case study on the northern region of Thailand. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 5(2): 1241–1245.
- Romeo, E., Morezzi, E., & Rudiero, R. (2015). Industrial Heritage: Reflections on the Use Compatibility of Cultural Sustainability and Energy Efficiency. *Energy Procedia*, 78: 1305–1310.
- Song, Z. (2007). Conservation and adaptive reuse of industrial heritage in Shanghai. *Frontiers of Architecture and Civil Engineering in China*, 1(4): 481–490.
- UNESCO. (2011). Records of the General Conference (36th session) Paris 2011.
- Xie, P. F. (2015). Annals of Tourism Research A life cycle model of industrial heritage development. *ANNALS OF TOURISM RESEARCH*, 55, 141–154.
- آقابزرگ، نرگس. (۱۳۹۲). خاطره بصری؛ نقش چشم‌اندازهای طبیعی تهران در مدیریت منظر شهری. *مجله منظر*، ۵ (۲۲) : ۴۹–۵۱.
- امین‌زاده، بهناز و آریامن، پوپه. (۱۳۸۳). اصول و راهکارهای طراحی منظر فراصنعت. *مجله هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی*، (۲۰) : ۳۷–۴۶.
- حبیبی، سید محسن و نویدپور، محمدرضا. (۱۳۹۲). فضاهای عمومی و زندگی جمعی در شهر تاریخی ورامین. *فصلنامه هویت شهر*، (۱۵) : ۱۴–۵.
- حقی، محمدرضا، کریمی مشاور، مهرداد و زلفی گل، سجاد. (۱۳۹۷). ارزیابی کیفیت منظر فضاهای عمومی شهری، (مطالعه موردی: میدان امام شهر همدان). *فصلنامه محیط‌شناسی*، ۴۳ (۳) : ۵۲۹–۵۴۱.
- طبیبیان، منوچهر. (۱۳۸۲). مؤلفه‌های محیط و منظر. *فصلنامه محیط‌شناسی*، ۲۹ (۳۰) : ۳۷–۴۲.
- فرهنگد، عرفان. (۱۳۹۰). منظر پساصنعتی، عرصه نوین معماری منظر- مروری بر اندیشه‌ها و رویکردها. *مجله منظر*، ۳ (۱۶) : ۲۶–۲۲.
- فکوهی، ناصر. (۱۳۹۱). هویت و بی‌هویتی شهری. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مهندسین مشاور پژوهش و عمران. (۱۳۹۳). *مطالعات طرح ساختاری (جامع) شهر ورامین*. تهران.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Manzar journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

قنبری، امیرعلی. (۱۳۹۷). میراث صنعتی در منظر شهر تاریخی. *مجله منظر*، ۱۰ (۴۳) : ۲۶–۳۳.

DOI: 10.22034/manzar.2018.68623

URL: http://www.manzar-sj.com/article_68623.html

